

Suomalaisen arvofilosofian perinne

Ilkka Niiniluoto

Mikko Salmela: Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata. Otava 1998, 576 s. Sid. 190,-

Valtiotieteen lisensiaatti Mikko Salmela puolusti väitöskirjaansa Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata Helsingin yliopiston pienessä juhlasalissa 6.3.1998. Väitöskirja on laaja, 576-sivuinen tutkielma, jonka aiheeksi on valittu kuusi keskeistä suomalaista filosofiaa 1900-luvulla: Edvard Westermarck, Eino Kaila, Jalmari Edvard Salomaa, Erik Ahlman, Sven Krohn ja Georg Henrik von Wright. Kustakin esitetään ensin elämänvaiheet, ajattelu ja vaikutus, toiseksi etiikka tai arvofilosofia ja kolmanneksi kulttuurifilosofia. Loppupäätelmässä tekijä esittää yleisarvionsa "suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisadasta".

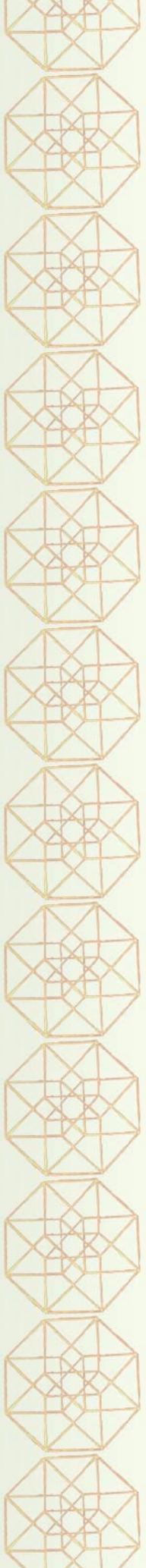
Suomen filosofian historia tarjoaa monin tavoin kiinnostavan ja haastavan tutkimuskohteen, jonka kansainväliset yhteydet ja kansalliset erityispiirteet ovat odottaneet selvittäjiään. Filosofiaa on harjoitettu Suomessa jo satoja vuosia, mutta kansainvälisiä läpimurtoja saatiin odottaa 1800-luvun lopulle saakka. Samoista ajoista lähtien on syntynyt oma suomenkielinen filosofisen kirjallisuuden tuotanto, jonka tutkiminen on erityisesti meidän tehtävämme. Tunnetuista hahmoista on aiemmin tutkittu ahkerimmin J. V. Snellmania, Edvard Westermarckia ja Eino Kailaa, mutta myös mm. S. A. Forsius, G. I. Hartmann ja Wilhelm Bolin ovat viime aikoina herättäneet tutkijoiden kiinnostusta. Georg Henrik von Wright ja Jaakko Hintikka ovat saaneet kansainvälisesti eniten huomiota osakseen, mutta heidät on ymmärretty osaksi elävää nykyfilosofiaa. Juuri nyt filosofian historian ja nykyajan filosofian välinen raja on kuitenkin muuttumassa, ja 1900-luvun ajattelijoita tutkitaan yhä enemmän skolaarisesti historiallisina kohteina. Salmelan teos on ensimmäinen laaja esitys päättymässä olevasta 1900-luvusta, jolloin filosofinen tutkimus ja opetus ovat merkittävästi laajentuneet Suomessa. Siten väitöskirjan kohde on kiinnostava ja ajankohtainen. Kun aihetta on aikaisemmin vain vähän tutkittu, on ymmärrettävää, että ongelmakeskeisen lähestymistavan sijasta on valittu henkilöittäin etenevä esitystapa. Vaikka tekijä eteneekin kuuden ajattelijan kautta "huipulta huipulle", työ antaa varsin monipuolisesti tietoja myös muista filosofiaan liittyvistä henkilöistä ja tapahtumista. Kohteena olevista filosofeista Krohn (s. 1903) ja von Wright (s. 1916) vielä jatkavat aktiivisesti filosofista toimintaansa - ja osallistuivat myös henkilökohtaisesti Salmelan väitöstilaisuuteen. Kun arvioinnin aiheena on myös suomalaisten filosofien julkinen vaikutus ja kulttuurikritiikki, Salmelan teos on jo herättänyt mielenkiintoa laajassa lukijapiirissä.

Mielestäni onkin myönteistä ja aiheeseen hyvin sopivaa, että suomalainen kustannusyhtiö Otava on julkaissut väitöskirjan tyylikkäässä painoosussa. Toisaalta kustantaja mainostaa teosta "yleistajuisena kokonaisuutena". Näin mukaan on tullut jonkin verran myös sellaista elämäkerrallista, aiemmin tunnettua tarina-aineistoa, jonka merkitys väitöskirjan keskeisen teeman kannalta jää irralliseksi.

Salmelan väitöskirjan merkittävänä ansiona on sen huolellisuus ja perusteellisuus. Hän on käynyt läpi kuuden filosofin elämän ja tuotannon sekä etsinyt niihin liittyvät keskeiset lähteet. Salmela onnistuu esittämään heidän ajattelunsa sisältöä tiivissä ja täsmällisessä muodossa, johon sisältyy niin jänteitä yhteenvedoiksi kuin kohteliaista kritiikkiäkin. Väitteet on tarkasti ja luotettavasti dokumentoitu, ja tyylillä on miellyttävän kirkasta ja sujuvaa. Näin Salmelan teos tekee merkittävän palveluksen suomalaisen filosofian aatteiden kokoamisessa ja esiintuomisessa.

Problemaattinen kulttuurifilosofian käsite

Salmela viittaa työssään väitöskirjoihin, joita on tehty Westermarckista (Ihanus) ja Kailan psykologiasta

(Jääskeläinen). Sen sijaan lähteissä ei mainita Jouko Ahon väitöskirjaa Sieluun piirretty viiva (Pohjoinen, 1993), jossa aiheena on suomalaisten filosofien psykologia Kailaan saakka (mm. Westermarck, Lagerborg). Mukaan ei ole ehtinyt Mika Ojakankaan tuore väitöskirja Lapsuus ja auktoriteetti (Vastapaino, 1997), jossa käsitellään suomalaista kasvatustilfilosofiaa (mm. Kaila, Ahlman, Salomaa). Nämä kirjoittajat ovat myös metoditietoisia ja -sitoutuneita toisella tavalla kuin Salmela: Ahon esitys nojaa sosiaaliseen konstruktivismiin etsiessään ideologisia selityksiä sielutieteellisille käsityksille, kun taas Ojakangas nojautuu Foucaulttiin tutkiessaan paikoin hyvinkin kärkevästi kuria koskevia ihanteita.

Salmelan kommentit omasta menetelmästä jäävät niukoiksi: hän toteaa, ettei tutkimus ole "metodiltaan ensisijaisesti aatehistoriallinen", vaan keskeisenä tavoitteena on "johtavien suomalaisfilosofien eettisen ja kulttuurifilosofisen ajattelun järjestelmällinen ja maltillisen kriittinen esittely" (s. 19). Monissa kohdissa hänen aineistonsa on suhteellisen selkeää, eikä sen selostaminen vaadi pitemmälle meneviä tulkintoja. Neutraalisuuteen pyrkiessään Salmela on myös varsin varovainen esittämään omia kantojaan etiikan peruskysymyksissä.

Salmelan kysymyksenasetteluun liittyy jännitteitä, jotka olisivat ansainneet väitöskirjassa seikkaperäisempää analyysiä ja pohdiskelua. Yksi niistä näkyy otsikon sanassa 'suomalainen'. Alueellisissa filosofian historioissa on usein tehty ero kahden filosofian tyyppin välillä: esimerkiksi "filosofia Venäjällä" viittaa kansainvälisten virtausten asemaan ja kehitykseen, kun taas "venäläinen filosofia" tarkoittaa nimenomaan kansallisiin kysymyksiin keskittyvää filosofista keskustelua. Suomalaisella kansallisella filosofialla juuri jälkimmäisessä mielessä on ollut merkittävä asema Snellmanista lähtien 1900-luvun lopulle saakka, mutta ei ole itsestään selvää, miten sen suhde filosofian yleismaailmalliseen kehitykseen tulisi nähdä. Myöskin kulttuurierot Suomessa harjoitetun suomen- ja ruotsinkielisen filosofian välillä olisivat olleet tästä näkökulmasta kiinnostavia. Miten esimerkiksi on mahdollista, että Westermarckin pääteoksia ei ole kokonaisuudessaan vielääkään julkaistu suomeksi?

Vielä latautuneempi avainkäsite on 'kulttuurifilosofia', jota Salmela mielestäni käyttää horjuvalla tavalla. Kun se esiintyy juhlavasti koko kirjan otsikossa, se näyttää kattokäsitteenä sisällyttävän itseensä myös arvofilosofian ja sen osana etiikan. Näinhän esitti myös Ahlman klassisessa teoksessaan Kulttuurin perustekijöitä (1939), jossa kulttuurifilosofian pääosat ovat arvofilosofia, välineiden filosofia ja kulttuurikritiikki. Tässä laajassa mielessä systemaattisen kulttuurifilosofian yleiseen osaan kuuluvat kysymykset kulttuurin luonteesta ja kehityksestä, erityisiin osiin taas esimerkiksi tekniikan, tieteen, taiteen, uskonnon ja urheilun filosofiat. Tältä pohjalta kulttuurifilosofian ydinkysymyksiin olisi kuulunut esimerkiksi Kailan teesi symbolifunktiosta ihmisistä ja eläintä erottavana piirteenä. Oikeusfilosofia, jota Suomessa on runsaasti harjoitettu (esim. Otto Brusii, Aulis Aarnio), olisi laajassa mielessä kulttuurifilosofian osa. Kauneuden ja taiteen filosofia suomalaisine klassikkoineen (kuten Yrjö Hirn, K.S. Laurila) jäävät Salmelalta kokonaan ilman mainintaa.

Alkusanoina sen sijaan näyttää siltä, että moraali-, yhteiskunta-, kasvatustil- ja kulttuurifilosofia ovat käytännöllisen filosofian osia (s. 9). Sisällön jäsenyyksessä myös erotetaan arvofilosofia kulttuurifilosofiasta; jälkimmäisen otsikon alla käsitellään laveasti mm. kulttuurikritiikkiä ja osallistumista poliittiseen toimintaan, jolloin on jo ongelmallista, onko kyseessä enää filosofian harjoitus. Englanninkielisessä abstraktissa käytetään – ilmauksen 'philosophy of culture' sijasta – termiä 'cultural philosophy', jolla ei ole vakiintunutta merkitystä. Sen sijaan nykyisin termi 'applied philosophy', jolla viitataan filosofian soveltamiseen erilaisiin kulttuurin ja yhteiskunnan kysymyksiin, esiintyy oman lehden nimessä. Myös suomessa on viime aikoina paljonkin käytetty termejä 'soveltava filosofia' ja 'osallistuva filosofia'. Vaikka nämä termit ovat uusia, Salmela olisi voinut historiallisessa rekonstruktioissaan suhteuttaa oman kulttuurifilosofian

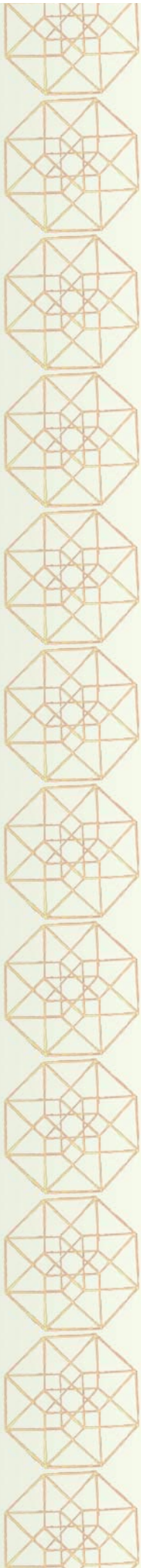
käsitteensä niihin. Näin on erityisesti siitä syystä, että osallistuva kulttuurifilosofia voi aivan hyvin perustua etiikan ja arvofilosofian ohella myös teoreettisen filosofian alaan kuuluviin oppeihin - esimerkiksi vaikkapa totuutta, uskomuksia ja tietämistä käsittelevän tieto-opin hyväksikäyttöä uskontokritiikissä, koulujen tiedonkäsityksen arvioinnissa tai tietoyhteiskuntautoapioiden arvostelussa. Salmela on edellyttänyt kohteiksi valitsemiltaan filosofeilta, että "heiltä voidaan löytää kohtuullisen laaja tuotanto sekä systemaattisen etiikan että kulttuurifilosofian alueilta" (s. 17). Tämä rajaus on sinänsä selkeä, mutta teoksen julkisessa vastaanotossa se helposti unohtuu – varsinkin kun kirjan takakansi rohkeasti yleistää ilmoittaa siinä esiintyvän "kuusi vuosisatamme merkittävintä suomalaista ajattelijaa". Salmelan rajauksen kannalta olisi ollut osuvampaa puhua kirjan otsikossa esimerkiksi "suomalaisesta arvofilosofiasta" tai "etiikasta ja kulttuurifilosofiasta". Nyt tarkastelun ulkopuolelle rajautuu henkilöitä, joilla on huomattava tuotanto kulttuurifilosofiassa sekä sanan laajassa mielessä että kulttuurikritiikin mielessä, mutta ei vahvoja omia suorituksia akateemisessa etiikan tutkimuksessa (s. 21). Esimerkkeinä ovat Arvi Grotenfeltin panos historianfilosofina ja Filosofisen Yhdistyksen puheenjohtajana (Grotenfelt oli vieläpä Kailan, Salomaan, Ahlmanin ja Krohnin opettaja), Oiva Ketosen puheenvuorot tiedepolitiikasta ja ihmiskäsityksistä sekä Esa Saarisen monilla kulttuurin alueilla liikkuva mediafilosofia. Rolf Lagerborgin etiikka ja uskontokritiikki mainitaan alaviitteissä (s. 97), mutta rakkauden filosofiaa koskevien kirjoitusten ansiosta hänetkin olisi hyvin voinut kohottaa tutkittavien kulttuurifilosofien joukkoon.

Salmelan tehtävänrajaus vaikuttaa myös hänen loppupäätelmäänsä, jonka mukaan "suomalaisten filosofien moraali- ja kulttuurifilosofiset puheenvuorot eivät ole – yhteiskunnallisesta arvovaltaisuudestaan huolimatta – nousseet filosofisesti painaviksi kannanoitoiksi", koska ne eivät ole perustuneet "mainittaviin saavutuksiin" etiikassa (s. 545). Näin voidaan sanoa, jos arvokeskustelun painavuuden edellytykseksi asetetaan sen palautuminen etiikan teorioita ja tuloksia koskevaan omaperäiseen tutkimukseen ja asiantuntemukseen. Kuten Salmela toteaa, olen itsekin ollut taipuvainen ajattelemaan tällä tavoin (s. 545). Tämä oletus ei kuitenkaan ole mitenkään itsestään selvä, ja se on asetettu Suomessakin kyseenalaiseksi: ehkä osallistuva kulttuurikritiikki juhlapuheissa ja medioissa onkin sellainen filosofian laji, jossa keskeistä on retorinen taitavuus (vrt. s. 547) ja vaikutus vastaanottajiin, jolloin sitä ei pitäisikään arvioida perinteisillä akateemisilla kriteereillä.

Valaisevia ja eloisia henkilökuvia

Salmelan väitöskirjan punaisena lankana on kysymys siitä, mitä kulttuuria koskevia vaikutuksia voi olla yleispätevien moraalisten periaatteiden ja normatiivisen etiikan mahdollisuudella tai tämän mahdollisuuden kieltämisellä (s. 18). Tähän sisältyvät myös hänen työnsä painavimmat filosofiset ansiot. Salmela esittelee taitavasti Westermarckin normatiivisin etiikan kritiikkiä ja eettistä relativismia, Kailan syvähenkisyuden käsitettä, Ahlmanin hienostunutta arvometafysiikkaa, Salomaan ja Krohnin objektivistisia arvoteorioita sekä von Wrightin moraalfilosofian kehityskaskelia aina nykypäivään saakka. Juuri tällä alueella Salmela pääsee tulkintojen kautta osoittamaan, että näiden suomalaisfilosofien ajattelussa on ollut kiinnostavia, usein piiloon jääneitä jännitteitä eettisen subjektivismin ja objektivistisen arvofilosofian houkutusväylillä. Esityksen kiinnostavuutta lisää se, että hänellä on parissa kohdassa ollut käytössään aikaisemmalle tutkimukselle tuntematonta aineistoa (Kailan kirje vuodelta 1947, prof. Kirsti Lagerspetzin tekijälle käyttöön antamat Ahlmanin työpäiväkirjat, Krohnin ja von Wrightin haastattelut).

Salmela selvittää yksityiskohtaisesti, miten Westermarck eettisestä relativismistaan huolimatta voi harjoittaa moraalikritiikkiä ja uskoa moraaliseen edistykseen. Toteamus, jonka mukaan Westermarckin koulukunta oletti "yleisen, ajasta ja paikasta riippumattoman ihmisluonnon" (s. 36), jää irralliseksi

ilman perustelua. Mielestäni on ongelmallista kutsua "moraalirealismiksi" Habermasin ja Rawlsin moraalinen konsensusoteoriaa (s. 44), koska sen ei tarvitse olettaa ihmisestä riippumattomien arvojen ontologistaa olemassaoloa. Vastahuomautuksena Westermarckin kritiikkiin kristinuskon välinpitämättömyydestä eläinten kärsimyksiä kohtaan olisi voinut mainita Z. Topeliuksen toiminnan Suomessa (s. 90). Kailan ajattelun ja toiminnan osalta Salmela osoittaa erinomaista asiantuntemusta. Toteamus Kailan kansainvälisen panoksen "vähäisyydestä" (s. 113) voi kuitenkin antaa hieman väärän kuvan, jos vertailukohtana ovat esimerkiksi Ahlman, Salomaa ja Krohn. Kun Kaila ei halunnut kutsua itseään "loogiseksi positivistiksi", vaan teki eron sen ja "loogisen empirismin välillä", mielestäni näitä termejä ei pitäisi käyttää yhtäpitävinä (s. 123, 187, 221, 224). Akatemian kaudellaan Kaila kyllä luopui käännettävyysteesistä, mutta tutkimukset Einsteinista ja kvantiteoriasta myös jatkoivat loogis-analyttisen filosofian kysymyksenasetteluja (s. 123). Kailan moraalifilosofiaa käsittelevistä artikkeleista jää mainitsematta pieni kolmisivuinen kirjoitus 'En gestaltpsykologisk betraktelse över moralfilosofiens centralproblem' vuodelta 1946. Sen kultaista sääntöä koskeva sisältö on kuitenkin olennaisesti sama kuin Suomen Akatemian avajaispuheessa (1947), jota Salmela käsittelee sivuilla 147-149. Ajatus hahmopsykologisesta kentäteoriasta moraalifilosofisen relativismin perustana olisi kuitenkin ollut kiinnostava laajemmankin pohdinnan aihe.

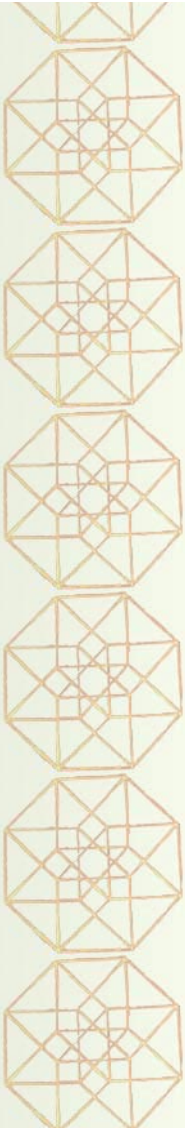
Salmela esittää mielenkiintoisen arvion Kailan ajatuksesta, että metafysiset maailmankatsomukset voivat olla käytännössä koeteltavissa. Hän huomauttaa, että yritys koetella syvähenkisiä perusarvoja niiden motivoivan toiminnan tulosten hyödyllisyyden avulla johtaa kehäpäätelyyn (s. 146). Tältä osin Kailan esitys jääkin puutteelliseksi. Oma arvaukseni siitä, mitä Kaila tarkoittaa, on seuraava. Tieteellisten hypoteesien teoreettisessa koettelussa hypoteettisista oletuksista johdetaan loogisesti seurauksia, jotka sitten verifioidaan oikeiksi välittömässä havainnossa. Vastaavasti arvojen käytännössä koettelussa arvot asetetaan toiminnan motiiveiksi ja näin syntyneitä tekoja tai kulttuurituotteita arvioidaan sitten tarkistamalla, herättävätkö ne meissä syviä tunteita. Toiminnan tuloksia ei siis arvioida intellektuaalisesti sen kautta, toteuttavatko ne joitakin arvoja, mikä todella johtaisi kehäpäätelyyn, vaan arviointi tapahtuu välittömän tunne-elämyksen avulla. Tämä tulkinta nähdäkseni vastaisi Kailan tapaa kytkeä arvot ja syvähenkisyys tunteisiin. Kuten Salmela huomautti väitöstilaisuudessa, ongelmaksi jää yhä se, onko tunne-elämyksen syvyys aidon syvähenkisen arvokkuuden riittävä ehto.

Salomaa, joka ei ole erityisen omaperäinen ajattelija, on ehkä vähiten tunnettu väitöskirjan suomalaisfilosofeista. Salmela antaa hänestä informatiivisen ja tasapuolisen kuvauksen.

Ahlmanin osalta Salmela selvittää ansiokkaasti subjektiivisten, tahdon laatuina esiintyvien arvojen ankkuroitumisen metafysiseseen varsinaiseen minään. Monipuoliseen lähdeaineistoon perustuva, hyvin jäsennellyt luku on kirjan painavimpia. Ahlmanin roolia yhtenä tekniikan filosofian edelläkävijänä Suomessa olisi voinut myös painottaa (s. 322). Deonttisen logiikan nimen keksi C. D. Broad (s. 353).

Myös Krohnia koskeva esitys on osuva ja "kohdallinen". Krohnin ja Kailan suhteista olisi ehkä voinut todeta, että Helen Keller oli myös Kailan paraatiesimerkki symbolifunktiosta (s. 377, 387). Kaila ei kannattanut ankaraa verifikaatioperiaatetta eikä totuuden koherenssiteoriaa, joihin Krohnin väitöskirjassaan esittämän loogisen empirismin kritiikin kärki kohdistuu (s. 376). Kun Henri Bromsin tuore hyökkäys von Wrightia vastaan mainitaan (Kanava 7/1996), sitä olisi voinut myös arvioida, sillä se koskee nimenomaan arvometafysiikan asemaa (s. 389). Krohnin aktiivinen ja rakentava osanotto Suomen Filosofisen Yhdistyksen kollokvioihin 1980-luvulla ja vielä 1990-luvulla olisi ollut maininnan arvoinen (s. 390).

G. H. von Wrightia koskeva luku on valaiseva ja eloisan ajankohtainen. Keskeinen teos *The Varieties of Goodness* (1963), jota ei ole koskaan suomennettu, saa ansaitsemaansa huomiota. Pikku virheitä on jäänyt

korjaamatta: 1996 ilmestynyt teos on *Six Essays in Philosophical Logic* (s. 450), 1980 ilmestyi *Freedom and Determinism* (s. 455), *Winch* on kuollut 1997 (s. 454), Hintikka toimi pitkään myös Stanfordin yliopiston professorina (s. 464). Kustannus-hyöty-analyysi sopisi mielestäni paremmin väline- kuin arvorationaalisuuden luonnehdintaan (s. 487). Halu rajoittaa järjen käyttö keinoihin on rationaalisuuden välineellisyyttä pikemminkin kuin välineellistä rationaalisuutta (s. 519).

Kuten edellä on jo todettu, loppupäätelmät ovat rohkeammin kantaa ottavia kuin filosofien esittelyt. Kun suomalaisen arvokeskustelun historian arvioidaan olevan "ohut ja heiveröinen" (s. 543), jokin kansainvälinen vertailu olisi ollut valaiseva. Jos arvokeskustelun on oltava "julkisilla foorumeilla" harjoitettua (s. 543), Ahlmanin erittäin kiinnostavat päiväkirjapohdinnat eivät täytä tätä ehtoa (s. 544). Mielestäni Salmela tulee hiukan liioitteleeksi suomalaisen arvomaailman yhtenäisyyttä ja yksimielisyyttä (s. 543-544). Westermarckin *Kristinusko* ja moraali-teoksen käännös, joka ilmestyi vasta 1984, makasi vuosikymmeniä kustantajan pöytälaatikossa. Kailan ja von Wrightin luonnehtiminen oman "uskonnollisuuden tai kristillisen etiikan" muodon edustajiksi ei tunnu osuvalta. Kailan asemaan olisi tuonut lisäjännitettä, jos tekijä olisi maininnut häntä vastaan esitetyt kulttuurifilosofiset hyökkäykset oikealta (K. S. Laurilan *kristinusko* 1944) ja vasemmalta (Tuure Lehenin *marxismi* 1950).

Vaikka olen edellä esittänyt varauksia kulttuurifilosofian käsitteeseen, mielestäni Mikko Salmela on onnistunut mainiosti tutkimukselleen asettamasta tehtävästä. Runsaiden yksityiskohtien joukosta tulee erittäin hyvin esiin Salmelan työn keskeinen linja, moraalista objektivismia ja relativismia koskeva kiista sekä sen asema kuuden huomattavan 1900-luvun suomalaisen filosofin ajattelussa ja toiminnassa.

Kirjoittaja on teoreettisen filosofian professori Helsingin yliopistossa. Arvio perustuu hänen toisena vastaväittäjänä (dos. Arto Siitosen ohella) esittämäänsä lausuntoon.